

LA HISTORIOGRAFIA DE BARCELONA ABANS DE LA INSTITUCIONALITZACIÓ*

Ramon Grau i Fernández

L'Institut Municipal d'Història, fundat fa mig segle, és l'hereu d'una llarga tradició d'estudis, estimulada sovint des de l'Ajuntament de Barcelona, però dotada d'un suport institucional discontinu i, en general, precari. Els objectius d'aquest article són: primer, fixar el límit cronològic inicial de la part de la historiografia barcelonina vàlida encara des del punt de vista metodològic; segon, esbossar les principals etapes en què es desplega, a través dels quatre autors més compromesos a donar una visió global de la història de la ciutat, que han estat Antoni de Capmany i de Montpalau (1742-1813), Andreu Avel·lí Pi i Arimon (1793-1851), Salvador Sanpere i Miquel (1840-1915) i Francesc Carreras i Candi (1862-1937); i tercer, mostrar com aquesta rica tradició ha estat assumida pel primer director de l'Institut Municipal d'Història, Agustí Duran i Sanpere (1887-1975).

Les esperances del noucentisme i la historiografia anterior

Entre 1916 i 1922, l'Ajuntament de Barcelona va prendre un seguit de decisions que van donar forma als serveis que constitueixen encara avui el nucli de l'Institut Municipal d'Història. Aquestes decisions van venir al final d'un procés que havia tingut com a fites importants el triomf electoral del catalanisme polític el 1901, la creació de l'Institut d'Estudis Catalans el 1907 i

la constitució de la Mancomunitat de Catalunya el 1914. Passats dos segles d'ençà de la desaparició de les institucions autònomes l'any 1714 i després d'un segle XIX marcat per una implacable directriu centralitzadora, Catalunya començava a poder disposar una altra vegada d'institucions polítiques representatives.

És ben entenedor que, en aquest context, les esperances dipositades en la institucionalització de la historiografia barcelonina fossin molt àmplies. A més, les actuacions concretes en aquest sentit apareixien acompanyades, o més ben dit, presidides per un discurs ideològic extremadament ambiciós: el noucentisme.

Al marge de nombroses qualitats positives, remarcades puntualment per molts especialistes, el noucentisme presenta un punt negre, que és inscrit en el nom mateix del moviment. En efecte, noucentisme era l'exaltació dels efectes suposadament revolucionaris del canvi de segle que acabava de produir-se. Noucentisme volia dir girar les espatlles a l'etapa històrica anterior.

L'èmfasi propagandístic en un simple fet del calendari, llançat als quatre vents per la prosa poètica d'Eugeni d'Ors, ressona en les declaracions més tècniques dels intel·lectuals de les diverses branques que se sumaren al projecte polític i cultural de Prat de la Riba.

La propaganda noucentista tingué dos inconvenients principals i íntimament relacionats. El primer és que implicava el rebuig de la política i de la cultura del vuitcents català, un rebuig que de vegades agafava el to d'un judici sumaríssim. En el camp de la historiografia, predominava entre els adeptes al noucentisme una imatge poc favorable dels estudiosos que havien treballat durant la segona meitat del segle XIX; una actitud entre pejorativa i commiserativa.

* Text de la conferència pronunciada a la Sala de les Voltes Romàniques del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona el dia 3 de maig de 1994, amb el títol *Els historiadors de Barcelona; de Capmany a Carreras Candi*, dins el cicle Museu d'Història de la Ciutat, 50 anys. Recordant Agustí Duran i Sanpere. Sense alterar substancialment el text original, l'autor hi ha fet algunes esmenes per tal d'adaptar-lo com a article de revista i hi ha introduït les notes imprescindibles.

El 1962 se celebrava a la Sala de Cròniques de la Casa de la Ciutat el centenari del naixement de Francesc Carreras Candi, el darrer dels grans historiadors de la fase pre-institucional dels estudis històrics barcelonins. L'encarregat de glossar aquella figura i la seva època, Agustí Duran i Sanpere, principal protagonista del procés d'institucionalització dels anys 20 i 30, recapitulava en aquella commemoració la ja consolidada visió noucentista, i posava l'accent en el contrast entre la veritable professionalitat dels historiadors del segle XX i l'amateurisme dels seus predecessors del XIX: *"La professió d'historiador, a l'època de Carreras i Candi, era una professió oberta, tots hi cabien, sense altra preferència que la del major o menor entusiasme en l'esforç i la del millor o pitjor èxit en el propòsit."*⁽¹⁾

El segon inconvenient de la propaganda noucentista és una idea complementària i justificadora del menysteniment de les aportacions del segle XIX. És la imatge idíl·lica, no gens crítica, del futur; és a dir, la idea que, un cop arraconada la imperfecta cultura vuitcentista i implantada la institucionalització amb noves fórmules importades de l'estranger, el progrés de la civilització catalana havia d'esdevenir general, continu, irreversible. Res de més allunyat de la realitat del nostre segle.

Sovint, i ben justificadament, han estat invocades les raons externes de la fallida dels somnis noucentistes: la dictadura de Primo de Rivera, la convulsa etapa de la Segona República i de la Guerra Civil i el prolongat govern del general Franco. En definitiva, i ara que som ben a prop d'un altre canvi de segle, podem concloure que, políticament, el segle XX no ha estat per a Catalunya gaire més normal que el XIX. I la producció cultural, i la historiogràfica en particular, se n'ha ressentit, com és natural.

Ara bé, al costat de les dificultats externes per al desplegament normal d'una cultura, hi ha raons internes que potser són vàlides per a altres temps i per a altres països, probablement també per a esferes de la vida personal que no tenen res a veure amb

l'activitat intel·lectual. És cert que, en principi, l'assoliment de la professionalització dels historiadors permet exigir més rigor en la tasca individual. Al mateix temps, el sorgiment de suports institucionals permet assegurar la continuïtat dels treballs i la transmissió ordenada de mètodes i coneixements entre les generacions successives. Però el sentit progressiu d'aquests fets és contrarestat, fins i tot quan no es trenca el fil de la normalitat o potser a causa d'aquesta mateixa tranquil·litat, per l'afluïxament de la tensió creativa que és característica dels moments inicials de tota activitat humana. Les seguretats materials atrauen esperits diferents i generen comportaments menys heroics que els dels fundadors. Les exigències externes, eminentment formals, no són cap garantia ni de qualitat intrínseca ni de novetat si no coincideixen amb una exigència interna per part del mateix historiador.

En definitiva, els fets mostren que, en matèria d'estudis històrics, el rigor metodològic i la seguretat institucional són variables independents l'una de l'altra.

Antoni de Capmany i l'adveniment del rigor historiogràfic

Històricament, la implantació de la metodologia moderna entre els estudiosos del passat humà ha estat clarament anterior a la consolidació professional d'aquesta col·lectivitat. És un fenomen que no deixa de ser lògic: primer, els historiadors han hagut de convèncer la resta de la societat de la utilitat de tornar sobre el passat i també han hagut de demostrar la possibilitat tècnica de fer-ho amb profit; sols després d'aquest tràmit, la societat ha pogut pensar a remunerar regularment aquell esforç, a concedir als historiadors el rang d'una professió i a permetre'ls de participar en plataformes institucionals.

El valor científic del treball de l'historiador descansa en tres factors: primer, la capacitat de plantejar uns problemes sobre el passat que resultin rellevants per a la societat; segon, la capacitat de resoldre les preguntes formulades d'acord amb tota la informació disponible derivada de fonts autèntiques; i tercer, la capacitat de construir un discurs significatiu a partir de les hipòtesis formulades i de la documentació.

(1) DURAN i SANPERE, Agustí: "Francesc Carreras i Candi i la historiografia de Barcelona", dins *Barcelona i la seva història. L'art i la cultura*. Barcelona: Curial, 1975, p. 588.

Els estudis moderns sobre la historiografia estan d'acord a considerar que la confluència definitiva d'aquestes tres capacitats es va produir al segle XVIII, en l'ambient cultural de la Il·lustració. Diversos estudiosos actuals, i en especial Arnaldo Momigliano i Henri-Irénée Marrou, han destacat com a primer clàssic de la moderna ciència històrica internacional la figura de l'anglès Edward Gibbon, el cèlebre historiador de la decadència de l'Imperi Romà, que va viure entre 1737 i 1794.⁽²⁾

A nivell local català, Pierre Vilar, en un estudi molt matiner d'abans de la guerra, va retratar Antoni de Capmany i de Montpalau en uns termes que li confereixen una significació metodològica equivalent a la del seu contemporani Gibbon. Josep Fontana, d'una banda, i Marina López i jo mateix, d'una altra, no hem fet sinó desenvolupar aquella sàbia indicació de l'historiador francès.⁽³⁾

Des de la perspectiva que ens interessa en aquest escrit, és a dir l'evolució dels estudis sobre la ciutat de Barcelona, els fets importants són els següents. Primer, entre els diversos treballs de mèrit dels historiadors catalans del segle XVIII, les obres d'Antoni de Capmany són les que més clarament i amb més esclat marquen l'adveniment de la metodologia històrica moderna; és a dir, de la manera de fer que, en els trets principals, encara és vigent. Segon, la principal de les línies d'investigació portades per Capmany versa sobre la nostra ciutat i s'expressa principalment en els dos volums

de les *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, publicats el 1779, i als dos volums de *Suplemento* a la mateixa obra apareguts el 1792. I tercer, aquestes dates de publicació són extraordinàriament primerenques, fins i tot a nivell de la historiografia internacional, i atorguen a Capmany el mèrit suplementari d'una gran originalitat.

En síntesi, a Barcelona la historiografia rigorosa, en el sentit actual de la paraula, va iniciar-se molt aviat i assolí immediatament un nivell altíssim per obra de Capmany. Per entendre ben bé què va representar concretament Capmany en la historiografia barcelonina cal remuntar una mica en el temps.

Setanta anys abans de la publicació de les *Memorias históricas*, l'any 1709, havia aparegut el primer volum dels *Anales de Cataluña* del celebrat patriota Narcís Feliu de la Penya. Era la darrera història de Catalunya que havia d'escriure's sota el règim autònom de la Diputació i el Consell de Cent, just abans del daltabaix de l'onze de setembre de 1714. Els *Anales* de Feliu de la Penya són un exemple immillorable de l'erudició a l'estil antic. És a dir, eren una obra que partia d'un coneixement molt ampli de la bibliografia històrica existent i que tractava de recollir-ne totes les informacions i de combinar-les en una narració coherent i creïble. El problema bàsic és que aquesta bibliografia incloïa una part molt considerable de falsificacions originades en una voluntat d'afalagar la vanitat de les nacions, de les ciutats i de les famílies aristocràtiques; de tal manera que el coneixement de les etapes més allunyades del passat, sobretot, quedava ofuscat per les incongruències internes de les narracions inventades i per les contradiccions entre unes invencions i les altres.

Així, per exemple, la voluntat d'afalagar el sentiment catòlic local va moure a pensar que, si bé Jesucrist va néixer a Palestina, segur que Déu Nostre Senyor va enviar immediatament un senyal especial a Espanya, la nació que havia d'esdevenir filla predilecta de l'Església. Algú va gosar dir que, al mateix moment del naixement de Jesús, en el cel de la península ibèrica van aparèixer tres sols, símbol de la Santíssima Trinitat; i a partir de la posada per escrit d'aquesta faula, el seu inventor fou

(2) MOMIGLIANO, Arnaldo: *Contributo alla Storia degli Studi Classici*. Roma: Ed. di Storia e Letteratura, 1955, p. 195-211. MARROU, Henri-Irénée: "Qu'est-ce que l'histoire", dins Charles SAMARAN (dir.): *L'Histoire et ses méthodes*. Paris: Gallimard (Encyclopédie de la Pléiade), 1967, p. 26-30. També: HADDOCK, B.A.: *An Introduction to Historical Thought*. London: Edward Arnold, 1980, p. 88-89.

(3) VILAR, Pierre: "L'obra de Capmany, model de mètode històric. La història catalana al segle XVIII". *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, XLIII (1933); reeditat dins *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Barcelona: Curial, 1973, p. 83-90. GRAU, Ramon; LÓPEZ GUALAR, Marina: "El pensament historiogràfic d'Antoni de Capmany: de la Il·lustració al romanticisme", *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Universitat de Barcelona, 1984; reeditat dins "Antologia d'estudis històrics", vol. VIII de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar. Barcelona: Eds. 62, 1990, p. 182-193. FONTANA, Josep: "Estudi preliminar", dins la reedició de CAPMANY, Antoni de: *Cuestiones críticas sobre varios puntos de historia económica, política y militar*. Barcelona: Alta Fulla, 1988, p. 5-15.

acceptat ja com a autoritat que testificava la veritat d'un fet tan extraordinari com agradós a la pietat popular. Igualment, l'adulació a la monarquia hispànica havia introduït al final del segle XV la tesi que l'existència de reis en un país tan important com Espanya no podia ser gaire posterior als primers reis d'Israel. Feliu de la Peña recollia aquestes i altres teories espúries i s'enredava una i una altra vegada en especulacions mancades de sentit crític i de resultats positius. Respecte als fabulosos reis d'Espanya, per exemple, deia: *"Parece cosa muy particular, que faltassen los Reyes de España quando acabó la tercera edad del mundo, que acabó el quarto año de Salomón, o en los últimos de David como siente Pujades; bien que creo se engaña, diciendo se acabaron los Reyes quando acabó la tercera edad del mundo, que dize acabó a los últimos de David, o el quarto año de Salomón, porque esta fué la quarta. Pues la primera acabó en el diluvio, la segunda en Abraham, la tercera en Moisés, la quarta de David a Salomón año 2990. Adviértese que en tanta variedad de opiniones no es fácil acertar la cuenta de los años..."*⁽⁴⁾

Realment, no era gens fàcil. Pel que fa a la ciutat de Barcelona, la metodologia erudita però sense crítica de Feliu de la Peña el portava a atribuir-ne la fundació al semidéu grec Hèrcules, i a partir d'aquí el teixit de falsos prestisges no es desfeia fins a arribar als segles de la monarquia aragonesa.

Sobre el teló de fons d'aquesta historiografia abocada al ridícul absolut en una edat racionalista com era el segle XVIII es pot entendre la transcendència de la delimitació de l'objecte d'estudi que fa Capmany al principi de les *Memorias históricas*: *"Los tiempos fabulosos son propios para adular aquellas naciones que quieren entretenir su vanidad con ficciones y maravillas. [...] La remota antigüedad de estos sucesos, la rareza de ellos, su ninguna conexión con la economía de los tiempos presentes, y mucho menos con las costumbres y carácter de los actuales habitantes, que ni la lengua ni el nombre conservan de los antiguos, la dificultad de tratarlos envueltos en una pro-*

funda obscuridad de incertidumbres, contradicciones o tradiciones absurdas: todo esto ha obligado a dar principio a esta obra por los tiempos más claros de la baxa edad, en que las escrituras y los cronistas contemporáneos empiezan a fijar la verdad hasta entonces desfigurada."⁽⁵⁾

En definitiva, Antoni de Capmany va fer per a la ciutat de Barcelona allò que altres erudits del seu temps anaven fent per Catalunya, per Espanya, per l'Església Catòlica i per les diverses entitats històriques d'Europa. Això és: prescindir de totes les informacions que no fossin susceptibles de demostració per mitjà de documents autèntics i construir, a partir de zero i amb l'auxili de fonts comprovades, una nova visió del passat.

La fidelitat documental és una de les qualitats que fan d'un escrit d'història un treball científic; però aquesta qualitat sols fructifica en veritat quan l'historiador sap garbellar les informacions contingudes a les fonts i seleccionar aquelles dades que realment contribueixen a il·luminar el procés o l'objecte històric que es vol examinar. Això pressuposa una intenció o hipòtesi inicial i un resultat congruent amb aquesta intenció, que és el discurs històric digne de ser signat i publicat com a obra individual.

Durant els anys setanta del segle XVIII, Capmany va començar a investigar la història de Barcelona a la recerca d'unes proves empíriques. Es tractava de donar consistència científica a una certitud que li naixia del fet de ser barceloní, català i espanyol i d'haver presenciat el gran desplegament econòmic de mitjan segle XVIII. La certitud personal de Capmany comprenia dos termes: primer, que el seu país, Espanya sencera, era perfectament capaç d'incorporar-se al grup de les nacions europees més avançades; i segon, que les institucions polítiques, socials i econòmiques de Barcelona, de Catalunya i, en general, de l'antiga Corona d'Aragó, eren adequades per assolir aquell ideal de progrés ordenat.

La primera d'aquestes dues idees, calia demostrar-la perquè la cultura de la Il·lustra-

(4) FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, Narciso: *Anales de Cataluña*. Barcelona: Joseph Llopis, 1709, v. I, p. 40.

(5) CAPMANY Y DE MONPALAU, Antonio de: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Madrid, 1779; reedició moderna. Barcelona: Cámara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona, 1961, v. I, p. 6-7.

ció europea, i molt especialment Montesquieu i els enciclopedistes francesos, negaven a Espanya la possibilitat de desenvolupament, a causa d'uns suposats impediments físics i socials que l'apartaven de l'Europa civilitzada. La segona, és a dir la validesa del patrimoni institucional malmès arran del triomf de Felip V, calia demostrar-la perquè el despotisme il·lustrat de Carles III, servit pel ministre Campomanes, pretenia en aquells anys la supressió dels gremis, columna vertebral encara de l'economia urbana de Barcelona. Com és visible, les hipòtesis que Capmany pretenia verificar a través de la recerca històrica tenien un valor eminentment pragmàtic, perquè de la seva veritat o falsedat se'n desprenien la viabilitat o inviabilitat i l'orientació concreta de les directrius polítiques encaminades al progrés.

Amb el seu *Discurso económico-político en defensa del trabajo mecánico de los menestrales, y de la influencia de sus gremios en las costumbres populares, conservación de las artes y honra de los artesanos*, de 1778, Capmany va respondre adequadament a la racionalitat abstracta de Campomanes. Li va indicar que, si bé en teoria l'economia humana progressa més com més llibertat tenen els agents individuals, en la pràctica l'experiència històrica de Barcelona mostrava que l'existència d'institucions econòmiques locals fortes, com els gremis, és la clau de l'arrelament de l'esperit productiu i mercantil. Som molt lluny de la tercera i de la quarta edats del món, d'Hèrcules i els seus famosos treballs i de la fantàstica teofania del triple sol. I molt a prop, en canvi, de l'actual i oportuna insistència en el valor de l'economia productiva del país en contra de l'economia especulativa, eminentment nòmada, que de vegades sedueix els dirigents de la societat: els d'ara mateix com els del segle XVIII.

Amb les *Memorias históricas* de l'any següent, 1779, i amb altres empreses posteriors, com ara la publicació del *Libre del Consolat de Mar*, aportació fonamental del dret mercantil català medieval a l'origen de l'expansió econòmica de l'Europa moderna, Capmany va arrodonir la seva demostració dels valors de la història barcelonina, el seu interès des del punt de vista de la història general de la civilització europea. I aquest cop ho feia davant, no sols del govern

espanyol, sinó també dels intel·lectuals de la Il·lustració internacional. Capmany va mostrar la imbricació entre la capacitat de reacció positiva de Barcelona davant dels estímuls econòmics externs i els costums socials de la ciutat, i entre aquests mateixos costums i les institucions autòctones sancionades pels antics monarques. Va sostenir també que la laboriositat, afavorida per les institucions pròpies de Barcelona i difosa des de la ciutat a tot el territori que ella animava econòmicament, constitueix el caràcter distintiu de Catalunya entre els pobles hispànics.

Per tal de mostrar la interdependència de factors favorable al progrés, les *Memorias históricas* no es presenten pas com un recorregut cronològic per l'edat daurada de Barcelona, la dels temps de la monarquia aragonesa, sinó com la descripció d'un sistema de vigència plurisecular i l'explicació dels fortíssims lligams entre els diversos elements d'aquest sistema.

Malgrat aquesta especial estructura argumentadora, molt típica d'altra banda de l'escola il·lustrada, i malgrat la restricció temàtica consegüent, cap altra de les obres cabdals de la historiografia barcelonina no ofereix unes perspectives tan àmplies com la de Capmany. Cap altra no ha tingut, tampoc, una influència tan profunda i prolongada.

Pi i Arimon i el temps de les revolucions

Les usuals històries de la cultura catalana ens han acostumat a veure l'evolució dels darrers segles com un progrés constant des de la fosca del repressiu XVIII fins a l'eclosió del XX passant per la Renaixença vuitcentista. Si més no pel que fa als estudis històrics sobre Barcelona aquesta imatge és incorrecta. Potser seria més adequat invertir-la, si no fos perquè, a causa del valor científic de les investigacions documentals, la historiografia ha assolit un sentit acumulatiu. Aquest sentit acumulatiu fa que els estudiosos més moderns puguin enfilarse damunt les espatlles dels seus predecessors i veure més enllà, nous horitzons, encara que personalment tinguin menys categoria intel·lectual i investigadora.

Els agitats decennis que segueixen la publicació del suplement de les *Memorias históricas* de Capmany, l'any 1792, van

tenir una importància crucial per a la història d'Espanya, de Catalunya i de Barcelona, però per raó de la inestabilitat general no foren gaire favorables al pacífic conreu de la historiografia. Els tres fenòmens revolucionaris que caracteritzen la primera meitat del segle XIX van tenir una incidència clara sobre Barcelona i també sobre la seva historiografia.

En primer lloc, la revolució política, que va des del primer col·lapse de l'Antic Règim espanyol, el 1808, fins a l'estabilització de l'Estat liberal moderat després de 1845, passant per uns quants conflictes armats. La importància d'aquests esdeveniments, en els quals els historiadors vivien immersos, va determinar un reviscolament de l'interès per la història política i militar, relativament arraconada per l'escola il·lustrada. I també una atenció directa a la història més recent, que mostrava la capacitat d'iniciativa, fins i tot política, dels catalans i la importància de Barcelona com a centre principal de la revolució i sostenidora dels ideals liberals.

El segon fenomen important va ser la revolució industrial, reactivada durant el segon quart del segle XIX al nucli barceloní. La primacia barcelonina en la incorporació de les noves tecnologies del vapor i del gas venia a donar més ales a la teoria exposada per Capmany, de Barcelona com a focus de progrés, i a concentrar l'atenció també en la ciutat com a entitat física en procés de creixement.

El tercer fet decisiu d'aquell temps fou el triomf del romanticisme com a opció estètica i cultural, lligada primer al liberalisme i més tard al conservadorisme emergent. Historiogràficament, el romanticisme va representar un canvi radical respecte als criteris del segle il·lustrat. En lloc de l'aproximació cerebral a la matèria, típica d'aquest darrer, els romàntics posaven l'accent en la intuïció com a estri de relació afectiva de l'home contemporani amb el passat. En lloc de la forma argumentativa dels escrits, encaminada a convèncer el lector i l'adversari erudit, la forma narrativa ben acolorida, capaç de suscitar sentiments. En lloc de la rigorosa selecció dels materials verificables, la reintroducció de les tradicions en funció del seu valor poètic. Segons una imatge utilitzada pels erudits del setcents, els ulls a través dels quals

els historiadors podien copsar el passat eren la geografia i la cronologia; això és, la localització i la datació de cada fet històric. En canvi, un romàntic català, Víctor Balaguer, arribava a declarar el 1852 que els dos ulls de la historiografia eren la poesia i el drama.⁽⁶⁾ No serà difícil de comprendre a la llum d'afirmacions com aquesta que l'aportació de l'escola romàntica, a nivell de pura investigació dels fets, no va ser tan important com la de l'escola crítica que l'havia precedida.

I efectivament, entre els successors d'Antoni de Capmany durant la primera meitat del segle XIX destaca un home, Andreu Avel·lí Pi i Arimon, que era encara, fonamentalment, un historiador de formació crítica; un setcentista ressagat.

A diferència de Capmany, recolzat per la Junta de Comerç de Barcelona i per l'Ajuntament d'aquesta mateixa ciutat, membre i secretari perpetu de la Real Academia de la Historia i arxiver del rei Carles IV, Pi i Arimon va ser sols un empleat de les oficines del port de Barcelona, que exercí d'historiador per pura afecció i sense suports estables, tot i que va trobar un ressò favorable en les corporacions acadèmiques i polítiques locals.

Els seus esforços individuals fructificaren al final de la seva vida en la seva quasi única obra, la *Barcelona antigua y moderna, o descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*, publicada gràcies a les subscripcions i que va començar a aparèixer per fascicles el 1850. Mort Pi i Arimon l'any següent, l'edició fou completada, l'any 1854, gràcies a la cura del fill de l'autor, Emili Pi i Molist, que havia d'esdevenir un famós psiquiatre.

També les altres dues grans temptatives de fer una història completa de Barcelona abans de Duran i Sanpere i de la consolidació institucional del segle XX foren publicades per fascicles. Ens referim a la *Historia de Barcelona* encetada per Sanpere i Miquel i truncada el 1890, i a *La ciutat de Barcelona* de Carreras Candi, completada el 1916. A aquestes es podria afegir encara una bona part de la producció historiogràfica romàntica.

(6) Afirmació citada i discutida per PI I MOLIST, Emili en nota dins PI Y ARIMON, Andrés Avelino: *Barcelona antigua y moderna*. Barcelona: Tomás Gorchs, 1854, v. I, p. 547.

ca, començant pels *Recuerdos y bellezas de España* de Pau Piferrer, col·lecció iniciada el 1839 i que és l'origen dels estudis moderns sobre l'art de Barcelona i especialment sobre la seva arquitectura monumental. Aquest procediment d'edició és un bon indicador de quines eren les principals fonts de suport dels estudis històrics barcelonins entre la caiguda de l'Antic Règim i la Mancomunitat: l'entestament personal dels mateixos historiadors i el favor de la societat civil, no pas el de les institucions públiques.

Aquesta precarietat material no exclouia necessàriament el rigor, i la *Barcelona antigua y moderna* de Pi i Arimon n'és un exemple admirable. Com a hereu i culminador dels afanys dels epigrafistes del segle XVIII, Pi va reintroduir, després de la dràstica reducció de la història antiga per part de Capmany, el tractament de les primeres etapes de la vida de la ciutat. Al mateix temps, la prèvia formació de col·leccions documentals sobre la primera edat mitjana per obra d'erudits com Caresmar i Villanueva, juntament amb l'expertesa personal de Pi amb els materials d'arxiu i el seu bon criteri, li va permetre de formular per primera vegada de manera inequívoca la natura evolutiva del procés d'independència dels comtats catalans respecte al reialme franc. Respecte al conjunt institucional del temps del rei d'Aragó, tan ben retratat per Capmany a nivell global, Pi va matisar detalls cronològics i, sobretot, va embolcallar-los amb la vibració romàntica heretada de Piferrer, sense cedir en matèria de precisió. De fet, Pi i Arimon va tractar de combinar el millor dels dos mons: el rigor investigador de l'escola crítica del setcents i l'expressivitat de la nova escola romàntica.

També són de gran valor en la vasta guia urbana i mosaic d'història que és la *Barcelona antigua y moderna* la incorporació de les etapes més recents i la periodificació, que esdevingué clàssica, amb la divisòria entre la Barcelona antiga, és a dir la historiada per Capmany amb els seus antecedents antics i altomedievals, i la Barcelona moderna, d'ençà del 1714. En el territori de la història contemporània, destaquen al treball de Pi la capacitat de seleccionar temes i materials, operacions sempre difícils quan l'historiador s'enfronta amb el seu temps, i la formulació d'una tesi gene-

ral que és una actualització senzilla però molt eficaç de les idees de Capmany. Aquesta tesi pot ser contemplada com una veritable equació, que tradueix l'optimisme de la fase ascendent de l'estat liberal i de la industrialització: *"La Barcelona moderna no es en verdad la Barcelona antigua. Sus populares y especiales instituciones, su fuerza marítima, su influjo político en los demás pueblos ha pasado a ser dominio exclusivo de la historia; ni a su prosperidad conviniera, en la constitución actual de las naciones europeas, reconquistar, ya que posible fuese, la célebre independencia de aquellos días. Filiada ahora bajo el pendón de Castilla, jamás sus intereses deben ponerse en arriesgada pugna con los generales de la nación española; todos sus conatos, todos sus esfuerzos deben dirigirse a aquel bien y felicidad particular más encaminados al bien y felicidad de la patria común. Renuncie Barcelona a extender el nombre catalán a lejanos países, como el de una potencia formidable; renuncie a los laureles que tantas veces recogían sus ejércitos en los campos de batalla; pues no por esto será menos estimada actualmente, ya que ideas de distinto género regulan la conducta de los imperios."*(7)

En definitiva, la Barcelona moderna, adaptada a les tendències generals de l'Europa que progressa, ha de ser per a tot Espanya allò mateix que la Barcelona antiga fou per a Catalunya; és a dir un motor de progrés econòmic, social i cultural.

Sanpere i Carreras Candi: les dues cares del positivisme

Els anys que separen aquesta segona gran peça de la historiografia barcelonina moderna de l'inici de les investigacions de Salvador Sanpere i Miquel, avançat el decenni de 1870, foren altra vegada transcendents, tant en política com en economia i en cultura.

Políticament, foren els temps de la recerca de fórmules alternatives a l'ordenament centralista imposat pels polítics moderats isabelins, primer en forma de descentralització, com al Bienni Progressista de 1854 a 1856, i després en forma de

(7) PI I ARIMON: *Barcelona antigua y moderna*, v. I, p. 8.

refundació de l'Estat, arran de la revolució de 1868. Amb el denominat Sexenni Democràtic, de 1868 a 1874, i en especial amb la fugaç República de 1873, els polítics catalans assoliren, per primer cop a Espanya, una posició preeminent. Però l'organització federal de l'Estat, que podia encabir les persistents aspiracions autonòmiques de Catalunya, va fracassar i deixà el lloc a la restauració borbònica i a la represa, una vegada més, del centralisme liberal-conservador. Aquesta involució del règim polític espanyol tingué un paral·lel estricte en el replegament defensiu dels intel·lectuals i polítics catalans, l'abandó de les pretensions d'influir en la configuració global d'Espanya, que s'expressaven en les tesis generals de les obres de Capmany i de Pi, i el reforçament de l'afirmació incondicionada de la personalitat diferencial de Catalunya.

La fallida política va venir acompanyada per la crisi del model industrialista que havia fet creure als dirigents catalans dels anys quaranta i cinquanta en la possibilitat de mantenir-se entre els focus capdavaners de l'economia fabril europea. També en aquest camp econòmic va establir-se després de 1868 una actitud més realista al voltant de les possibilitats de Catalunya, però era també una actitud desencisada i sense la mateixa força.

Culturalment, la revolució de 1868 marca la frontera entre el predomini del romanticisme i la introducció del positivisme i dels corrents associats. En historiografia, el positivisme va suposar una reacció contra les exageracions poètiques dels romàntics i un retorn a l'ètica del criticisme documental. Al mateix temps, però, va significar l'aspiració a enllaçar els coneixements històrics concrets amb la visió del món elaborada des de les ciències biològiques i, especialment, amb les conclusions de l'escola evolucionista. La tensió entre aquesta gran ambició teòrica i els imperatius de l'erudició documental va generar aviat, entre els historiadors, una profunda crisi.

L'historiador català més complet i representatiu del tarannà positivista és Salvador Sanpere i Miquel, home situat políticament entre els federals. A diferència de Pi i Arimon, Sanpere no va ser l'autor d'una sola obra.

La seva primera gran incursió en la història barcelonina, al començament de la seva carrera, va produir-se a propòsit d'un concurs històrico-literari convocat per l'Ajuntament de Barcelona el 1877 amb el tema 'Passat, present i esdevenidor de Barcelona'. El concurs va ser guanyat per Antoni de Bofarull, un historiador d'una generació anterior que, per a aquesta ocasió, es va conformar amb produir una memòria bastant breu, ben resolta literàriament dins els cànons de la retòrica vuitcentista però molt convencional pel que fa al contingut d'idees i de dades. De fet, l'escrit del conservador Bofarull tradueix una gran incomoditat pel que fa a la demarcació entre el passat, el present i l'esdevenidor de la capital catalana i, fins i tot, una dificultat a l'hora d'imaginar alguna cosa substancial per al futur de Barcelona.⁽⁸⁾ El jove Salvador Sanpere, per la seva banda, va abocar al seu escrit, amb una gran vivacitat, totes les seves inquietuds historiogràfiques, que no eren poques, i també les inquietuds polítiques, no menys interessants, sense defugir, ni en un terreny ni en l'altre, els temes més espinosos.

Per començar, va gosar d'escriure i presentar en llengua catalana el seu treball, malgrat les irremeiables deficiències que per als autors del segle XIX comportava una decisió d'aquest tipus: *Barcelona, son pasat, present y porvenir. Memòria històrica, filosòfica y social*. Signe dels temps, aquesta conflictiva opció lingüística, sens dubte; però senyal també de la voluntat renovadora i de l'esperit combatiu de Sanpere.

Des del punt de vista del contingut teòric, l'escrit de Sanpere és una altra vegada, com la *Barcelona antiga y moderna* de Pi, una actualització de les tesis de Capmany sobre l'essència del caràcter barceloní i català i sobre la seva viabilitat especial en l'àmbit de les activitats econòmiques; una habilitat que, havent marcat el passat medieval i el present que es va iniciar el 1714, ha de presidir també la renaixença que s'intueix a partir de l'obertura del canal de Suez i el reforçament del lligam amb les colònies insulars d'Amèrica i Àsia.

(8) BOFARULL Y BROCA, Antonio de: *Pasado, presente y porvenir de Barcelona*. Barcelona: Suc. N. Ramírez, 1881.

Temàticament, aquesta primera visió general de Barcelona per Sanpere és d'una varietat extrema. D'una banda, hi són els temes heretats de Capmany i de Pi, amb una important incursió sobre l'aparició de les corporacions artesanes barcelonines, que el porta a dubtar, prou justificadament, d'una de les interpretacions clàssiques de Capmany: aquella que posava l'accent en la funció política dels gremis en les fases inicials del règim municipal de l'edat mitjana. D'una altra banda, hi ha el minuciós estudi de l'evolució política del municipi barceloní i les seves relacions amb la monarquia durant el segle XV. I a més, el tractament de la rivalitat entre Madrid i Barcelona i de la polèmica sobre la capitalitat política i econòmica d'Espanya, tema molt viu des de l'any de la República, i que Sanpere resol en el pla de l'anàlisi de les estadístiques econòmiques. I també s'hi poden trobar les reflexions sobre el modern moviment de regeneració de les arts industrials, els 'arts and crafts' teoritzats per Henry Cole i centre d'atenció de les aleshores transcendents Exposicions Universals.

Però aquesta extrema varietat és unificada per un pensament molt influït pel darwinisme social i per la idea de la lluita per la vida. En efecte, Sanpere apareix preocupat, pel que fa al passat de Barcelona i per extensió de Catalunya, pel problema de la decadència, que interpreta no tant com el fruit d'agressions externes com d'una pèrdua de competitivitat, les arrels biològiques de la qual busca en temps anteriors als de les manifestacions externes de la fallida col·lectiva. I d'aquí, el seu interès especial pel segle XV i la citació d'Alonso de Palencia, present per primer cop en aquest treball de 1877 i repetida després amb freqüència pel mateix Sanpere, segons la qual la Barcelona de mitjan segle XV era sols "*una faz afitada*", una superfície brillant darrere la qual covava la decadència.⁽⁹⁾

La mateixa preocupació per la competitivitat i per la lluita contra la decadència impregna les seves reflexions sobre el segle XIX i sobre el futur immediat, entre les quals cal no oblidar, perquè és signe de la perso-

nalitat combativa de Sanpere, la crida a superar la passivitat davant els dictats de Madrid i a fer sentir la força de Barcelona, i a través d'ella de tot Catalunya, sobre la política espanyola.

Una altra vegada, com en el cas de Pi i Arimon, la pressió de les realitats contemporànies porta aquí a una renúncia a les fórmules del passat, i en aquest sentit les elucubracions de Sanpere se situen en les antípodes de l'optimisme històric de Capmany: "*Nosaltres havem perdut la tradició, nosaltres som avuy com un poble nou que busca son asiento, sa postura, sense trovar-la; per això canbiem tots los dias. ¿Què fer? ¿Renovarem la tradició? Això diuhen los qui crehuen que nostra tradició se va perdre ahir, los qu'a tot tirar la suposan perdida ab la dinastia francesa; no, no: la tradició's va perdre en lo siglo XV, fa ja quatre sigles; per això és impossible refer lo camí perdut, no tenim temps, y si tal fessim, com lo temps marxa sempre endevant y nosaltres marxariam sempre endarrera, la distància seria major cada dia, cada dia nos allunyariam més y més de nostre temps, y encara que després retornessim sobre nos-tres passos, per gran que fos l'avans, jamay tornariam a trovar-nos; si alguna cosa trovavam seria la mort de la gloriosa nacionalitat espanyola.*"⁽¹⁰⁾

Deu anys després d'aquesta primera incursió de caràcter global, Sanpere i Miquel planteja la redacció d'una *Historia de Barcelona* en fascicles. Els que aparegueren fins a la interrupció de l'empresa al final de l'any 1890 corresponen a quatre unitats de tractament diferents: d'una banda, les 153 primeres pàgines d'un primer volum de text, que arriba a l'època romana; en segon lloc, 47 llargues notes relatives al mateix text i que havien d'anar en un tercer volum; a més, la primera part del volum quart, constituït per una col·lecció diplomàtica que comença per l'epigrafia ibèrica i romana (155 inscripcions fidelment reproduïdes) i documents d'arxiu fins al segle IX; i finalment, un conjunt bastant heterogeni de luxoses cromolitografies que comprenen des de la reconstitució cartogràfica del territori barceloní en temps prehistòrics, feta pel mateix Sanpere, fins a una mostra d'art

(9) SANPERE Y MIQUEL, Salvador: *Barcelona, son pas-sat, present y porvenir*. Barcelona: La Renaixensa, 1878, p. 40.

(10) SANPERE Y MIQUEL: *Barcelona, son passat*, p. 38.

industrial modern, obra dels famosos orfebres Masriera.⁽¹¹⁾

El text del primer volum apareix com una de les mostres més forassenyades de l'aproximació evolucionista i de l'entestament hipotètic-deductiu del positivisme clàssic. No cal sinó dir que el tractament de la història de Barcelona es fa començar per la formació del sistema solar i que sols s'arriba a la protohistòria després de 63 pàgines de gran format. I que la visió d'aquesta protohistòria, territori historiogràficament inèdit, descansa en una merament hipotètica relació entre la desconeguda llengua ibèrica i l'euscar, i en una seqüència de deduccions més que discutibles.

Probablement, la manca de continuïtat de la *Historia de Barcelona* va derivar de raons externes, entre les quals potser va figurar el luxe de l'edició, clarament excessiu. Però hom no pot deixar de preguntar-se com hauria pogut Sanpere continuar a una escala convenient el tractament complet de la peripècia de Barcelona fins als seus dies.

En efecte, la *Historia de Barcelona* marca el punt màxim de l'entestament teoritzant de Sanpere i Miquel; el punt a partir del qual ell mateix va anar virant vers aproximacions monogràfiques a parcel·les del passat català i barceloní més accessibles que l'etapa ibèrica. Sense constituir obres d'abast general, alguns dels treballs del darrer Sanpere han tingut una importància crucial en la historiografia barcelonina i, en primer lloc, han exercit una influència decisiva sobre Carreras i Candi.

D'una banda, figuren els treballs sobre els conflictes polítics i socials del segle XV, sempre sota el comú denominador de la decadència i de la pèrdua de competitivitat catalana, però cada vegada més centrats en la intencionalitat agressiva de la dinastia dels Trastàmara. En aquest rengle destaca "Barcelona en 1492", publicada amb motiu del quart centenari del descobriment d'Amèrica.⁽¹²⁾

(11) SANPERE Y MIQUEL, S.: *Historia de Barcelona*. Barcelona: La Editora Española, s.d. (1890), fascicles relligats en un sol volum, exemplar conservat a la biblioteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

(12) SANPERE Y MIQUEL, Salvador: "Barcelona en 1492", dins diversos autors: *Centenario del descubrimiento de América. Conferencias leídas en el Ateneo Barcelonés sobre el estado de la cultura española y particularmente catalana en el siglo xv*. Barcelona: Henrich y Cía., 1893, p. 229-345.

I de l'altra, Sanpere desenvolupà cada vegada més una especialitat que li esqueia molt com a titulat que era en arquitectura: la investigació documental sobre les variacions del territori barceloní i sobre l'evolució de la massa edificada i la plasmació d'aquesta recerca en pulcres plànols que constitueixen un punt fort de la tradició historiogràfica local. El cèlebre procés del marquès d'Ayerbe contra l'Ajuntament de Barcelona a propòsit dels suposats drets sobre els terrenys ocupats per la Ciutadella a principi del segle XVIII i cedits per l'Estat al municipi el 1868, portà Sanpere a investigar l'antiga configuració urbana amb tot el rigor documental necessari per actuar davant els tribunals.⁽¹³⁾

L'Arxiu Històric Municipal conserva els papers de Sanpere i Miquel i també els de Carreras Candi, la qual cosa permet de fer interessants comparacions entre els mètodes de treball d'aquests dos grans historiadors.⁽¹⁴⁾

Entre els papers de Sanpere, destaca un diari íntim on l'historiador mostra la seva torturada vida durant els primers anys vuitanta, escindida per la lluita entre la precarietat econòmica, agreujada per dramàtics problemes familiars, i l'intent de portar endavant una tasca historiogràfica al nivell dels grans centres d'investigació europeus, no sols mitjançant unes investigacions individuals sinó també a través de la direcció i publicació d'una ambiciosa i encara avui poc valorada *Revista de Ciencias Históricas*. Deixada de banda aquesta peça singular i punyent, en el fons poc interessant des del punt de vista metodològic, sobresurten els plec de paper que contenen abundoses transcripcions completes de documents recollits als arxius de Viena, París i altres capitals i ciutats, tot tendent a la formació de grans col·leccions documentals, relatives sobretot a la Guerra de Successió i que serviren a la seva magna aportació a la història general catalana *Fin de la nación catalana*, publicada el 1905.

En canvi, els materials deixats per Carreras Candi són, en gran part, fitxes o papernetes de petit format, cadascuna de les quals

(13) *Topografía antigua de Barcelona. Rodalia de Corbera*. Barcelona, 1890-1892, 2 v.; *Los terrenos de la Ciudadela*. Barcelona, 1911.

(14) AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), Documentació personal.

conté un fet històric individualitzat i documentat, sigui per treball d'arxiu o a través de la consulta bibliogràfica.

Aquesta diferència entre els papers inèdits dels dos historiadors expressa molt bé la distància metodològica entre el darrer Sanpere, el dels estudis sobre la Guerra de Successió i les seves conseqüències urbanístiques per a la ciutat de Barcelona, i el seu contemporani i en part continuador Carreras Candi. Efectivament, Sanpere tendia a glossar àmpliament o fins i tot a reproduir extensos passatges dels documents dins la seva prosa. En canvi, Carreras atomitzava les informacions extretes de les fonts i de la bibliografia en les paperetes, classificava després aquestes segons una divisió temàtica i, dins d'aquesta, les ordenava per estricta ordre cronològic. Com deien alguns dels metodòlegs del positivisme tardà, d'aquest procediment tan simple i objectiu sorgien pràcticament fetes i degudament justificades les monografies.

No és aquest el moment escaient per fer una crítica a les creences d'aquesta escola d'historiadors, predominant internacionalment durant els anys del canvi de segle i vençuda sols els anys 30 del segle XX pels corrents de la síntesi històrica. Simplement, cal consignar que la cèlebre obra de Carreras i Candi, *La ciutat de Barcelona*, pertany a aquest estil, amb tots els avantatges i també amb els inconvenients.

Entre els avantatges, la indubtable capacitat de mobilitzar i avaluar críticament un cabal d'informació impressionant; fins al punt que l'obra de Carreras és realment una digníssima recapitulació dels coneixements acumulats en els cent anys llargs passats des de la capdavantera obra de Capmany. Entre els inconvenients, la feblesa de l'estructura, mera juxtaposició de notícies organitzada per àmbits temàtics excessivament laxos. I com a resultat de la manca de reflexió sobre aquesta estructura convencional, la repetició més o menys involuntària i més o menys congruent, de les aportacions dels autors anteriors i la quasi inexistència de tesis personals de Carreras, llevat de les que li dictava el seu barcelonisme difús i un conservadorisme polític i social que havia de confrontar-se amb trasbalsos tan lacerants com la Setmana Tràgica: "*Ciutat de Barcelona, l'autor te venera per haver nascut y passat sa vida al*

teu redós, per estotjar les cendres dels seus passats, per ésser bressol dels seus fills. A tu dedica l'esforç d'una labor unipersonal y constant de vint anys, que eix llibre representa. Ciutat ilustre y generosa, mare de la indústria y del treball, centre d'una llibertat y democràcia no bastardejades, tot quant en enaltiment de ta vida civilisadora puga dir-se, quedarà per sota dels teus mereximents. Prou sovint la bastardia t'ha volgut avassallar y males passions dominar-te, y ab la violència per elles exercida, la fortuna se-t girà; que axís és la vida de les ciutats, símil de la vida humana, eterna lluyta del bé y del mal: mes un bon seny t'ha reintegrat a la segura vereda y may ha permès Déu veure-t enfonzada al pregon avench."⁽¹⁵⁾

Però potser el defecte més greu de l'obra de Carreras, comparada amb els intents de Pi i de Sanpere, és el feble tractament de les etapes més recents de la història, amb un clamorós silenci sobre la gran renovació urbanística posterior a l'any 1854. L'Eixample, amb aquells "*carrers de pedra, maravella y portent de la ciutat, fins per los qu'han assistit als seus comensaments*" cantats per Sanpere el 1877,⁽¹⁶⁾ sembla no haver deixat en la gran monografia de Carreras altre rastre que la reproducció no comentada del plànol oficial d'Ildefons Cerdà. A Carreras li interessava més buscar les marques del passat més llunyà en el territori dels llocs suburbans moderns, no trepitjats per la quadrícula cerdaniana, que no pas interpretar la nova vida que s'allotja en el nou centre de Barcelona. I això que, en temps de Carreras Candi, aquesta vida ja no es manifestava en una innovació tecnològica durament agressiva envers el passat històric, sinó que buscava explícitament l'enllaç amb la tradició medieval de la ciutat.

L'esforç per nuar la Barcelona del present i del futur amb la Barcelona del passat, tan viu en els treballs de Capmany, Pi i Arimon i Salvador Sanpere, fins al punt de ser la raó mateixa de les seves aportacions erudites, s'esvaeix entre els historiadors al començament del segle XX; justament quan

(15) CARRERAS Y CANDI, Francesch: *Geografia general de Catalunya. La ciutat de Barcelona*. Barcelona: Albert Martín, s.d. (1916), p. 3 'Dedicatòria'.

(16) SANPERE Y MIQUEL: *Barcelona, son passat*, p. 14.

l'arquitectura barcelonina s'hi encaparra, a través de les brillants recerques arquitectòniques d'homes com Domènech i Montaner, Antoni Gaudí i Puig i Cadafalch. L'erudició documental prossegueix el camí, cada vegada més aprofundit, de la reconstrucció del passat, però minven la tensió interpretativa, el sentit d'urgència del coneixement històric, la jerarquització temàtica.

Epíleg: una ullada als temps de la institucionalització

Un dels historiadors de la música més profunds dels darrers temps, l'alemany Carl Dahlhaus, encapçala la seva brillant monografia sobre Ludwig van Beethoven amb una constatació plena de malenconia. Observa que, sobre el gran simfonista, no s'ha arribat mai a escriure una biografia del tipus monumental que exemplifiquen els treballs de Philipp Spitta sobre Bach i de Hermann Abert sobre Mozart, tots dos publicats pels volts de 1900 i que són representatius de la metodologia tardopositivista. A continuació, Dahlhaus estableix que el conjunt de condicions i de conviccions col·lectives que feia possible aquell tipus de treball exhaustiu, portat a terme per un sol individu, va fer aigües arran de la Primera Guerra Mundial. I conclou que probablement mai no es podrà disposar d'una summa beethoveniana comparable als mencionats treballs sobre Bach i Mozart, i que caldrà conformar-se amb les aproximacions sectorials o fragmentàries i amb els assajos interpretatius que són característics del segle XX avançat.⁽¹⁷⁾

En el cas de la història de Barcelona, el cèlebre volum de Carreras Candi ha quedat com l'obra més acostada al gènere de la monografia monumental de filiació positivista i realitzada per un sol home. Per això ha continuat fent la funció de principal obra de referència en la matèria, malgrat les manifestes il·lacunes i l'eixutesa general que l'afebleixen.

L'àmplia i fructífera trajectòria professional d'Agustí Duran i Sanpere, principal hereu de Carreras al capdavant dels estudis històrics barcelonins fins fa una vintena d'anys,

pot interpretar-se a la llum del canvi de criteris historiogràfics descrit per Dahlhaus.

Els tres riquíssims volums de *Barcelona i la seva història*, publicats per Duran al final de la seva vida, entre 1972 i 1975, són un aplegament, sistematitzat amb molta cura, d'articles erudits, discursos acadèmics i esbossos sobre el passat barceloní.⁽¹⁸⁾

El ventall temàtic que abasta aquest mosaic de treballs quasi sempre breus és molt ampli, i va des de la crònica de les excavacions de la ciutat romana fins a l'urbanisme del segle XIX, passant per la biografia dels grans pintors del gòtic català i per l'evocació de les diverses facetes de la vida medieval. Pertot arreu, sigui al nivell de la recerca més original o al de la modesta divulgació radiofònica, l'atracció per l'objecte concret predomina en Duran i Sanpere sobre les perspectives històriques àmplies. A les pàgines de *Barcelona i la seva història*, ben poca cosa es pot trobar que permeti d'endevinar la visió global de la història urbana que, sens dubte, havia de posseir el benemèrit director de l'Institut Municipal d'Història.

Coneixedors de l'expertesa de Duran i Sanpere, molts dels seus col·legues i conciutadans esperaven d'ell la composició d'una obra que reprengués i perfeccionés l'ideal perseguit per Pi i Arimon, per Sanpere i Miquel i per Carreras Candi. Josep Maria Cruzet, promotor de l'editorial Aedos, va concretar aquesta expectativa en forma d'un encàrrec específic.

El primer i únic volum publicat de la *Història de Barcelona* patrocinada per aquella editorial va aparèixer l'any 1975, precedit d'un breu però molt expressiu pròleg d'Agustí Duran i Sanpere.⁽¹⁹⁾ En aquest escrit, el creador de l'Institut Municipal d'Història refà el procés mental que desencadenà en ell mateix la comanda de l'editorial Aedos. Primer, l'entusiasme pel fet de rebre un encàrrec de fer una història completa de Barcelona, acompanyat per la consciència immediata que li calia un llarg perío-

(17) DAHLHAUS, Carl: *Ludwig van Beethoven. Approaches to his Music*. Oxford: Clarendon Press, 1991, p. V.

(18) DURAN I SANPERE, Agustí: *Barcelona i la seva història*. Barcelona: Curial, v. I, "La formació d'una gran ciutat", 1972; v. II, "La societat i l'organització del treball", 1973; v. III, "L'art i la cultura", 1975.

(19) DURAN I SANPERE, Agustí: "Presentació" de la *Història de Barcelona. De la prehistòria al segle XVI*. Barcelona: Aedos, 1975, p. 7-8.

de de preparació per poder realitzar-la. Després vingué un sentiment d'incapacitat: *"Un lleuger examen de consciència em va fer comprendre la precipitació amb què jo havia acceptat l'oferta i les dificultats insuperables que trobava en la seva realització."* Un sentiment d'incapacitat davant la tasca que seria erroni d'atribuir al pes de les altres responsabilitats professionals de Duran o a suposades falles de formació.

Perquè hi predomina la consciència sobre la variació de l'ambient historiogràfic, la mateixa consciència que traspua el testimoni del musicòleg Dahlhaus. Duran i Sanpere descriu el treball de Carreras Candi com *"l'obra que marca una etapa difícil de superar i posa fi a les històries unipersonals"*. Segurament que l'ajudà a assolir aquesta convicció sobre l'ocàs de la gran obra individual i la correlativa emergència del treball col·lectiu l'exemple i l'èxit de la breu síntesi publicada el 1944 i titulada *Barcelona a través de los tiempos*, redactada per veritables especialistes: Lluís Pericot, Joan Ainaud, Alberto del Castillo i Jaume Vicens i Vives. I ja fora de l'àmbit estricte de la bibliografia barcelonina, els decennis centrals del segle veieren a Catalunya la floració d'altres empreses dirigides per Vicens, igualment construïdes per juxtaposició d'aportacions individuals i a les quals aquest famós catedràtic gironí va aconseguir d'atreure, com a col·laboradors eminents, historiadors tan personals com Ferran Soldevila i Ramon d'Abadal.

En aquest context, Duran i Sanpere va renunciar finalment a la composició individual de la seva *Història de Barcelona* i promogué la transformació de l'encàrrec de Cruzet: *"La decisió no podia ésser altra que una producció elaborada per un equip d'historiadors especialitzats en diversos temes de la nostra història"*. I justificava el nou procediment d'una manera que tradueix ben bé la seva generositat personal, a més de la pressió ambiental. De les noves aportacions historiogràfiques, *"millor que donar-ne una referència" és "obtenir en cada cas una participació directa dels autors i acreditar l'obra editorial d'ara amb la signatura de tots ells al peu dels capítols que els fossin encomanats"*.

I així, allò que havia estat pensat com una síntesi personal del continuador reconegut de Carreras Candi esdevingué una obra de col·laboració entre autors de diversa procedència i inclinació. Entre aquestes aportacions, n'hi ha de veritablement meritòries, començant per les dues primeres del llibre, degudes respectivament a les plomes de Miquel Coll i Alentorn i de Miquel Tarradell. Però el valor del conjunt no resulta superior al de la mera agregació de capítols, i naturalment aquests capítols tenen un valor desigual. En el fons, la denominada *Història de Barcelona* de l'editorial Aedos no compon una veritable història de Barcelona. La prova és que no arriba a substituir, ni de lluny, el ja envellit volum de Carreras Candi.

La recent proliferació d'obres cada vegada més voluminoses, fetes pel procediment de l'agregació de contribucions individuals, i referides al conjunt o a diverses facetes del passat barceloní i català, troba el suport ideològic en la teoria expressada generosament per Duran i Sanpere: *"És millor donar la paraula als diferents especialistes"*. Però el fenomen respon, més que res, a les estratègies de les editorials, que per aquest procediment poden anar llançant al mercat obres d'una gran ambició aparent a un ritme realment ràpid.

Si comercialment aquest filó potser no pot considerar-se encara exhaurit, la insatisfacció dels mateixos investigadors cridats a col·laborar-hi és cada vegada més patent i estesa. Per no posar sinó l'exemple més clar d'aquesta frustració: els darrers vint anys, a l'escalf del renaixement de la democràcia, han estat publicades nombroses històries de Catalunya degudes a la col·laboració d'especialistes acreditats. ¿Quina d'elles pot competir amb les magnífiques síntesis personals de Rovira i Virgili i de Ferran Soldevila, publicades fa bastant més de mig segle?

En matèria d'història de Barcelona, cal preguntar-se si no seria ja el moment de prendre l'exemple d'aquests darrers herois de la síntesi i d'abandonar les falses promeses de la historiografia institucionalitzada i esmicolada.

